

Dr. Majoros Pál

Tanácsok, tippek, trükkök nem csak szakdolgozatíróknak

Szerző:

© Dr. Majoros Pál, 2011

Lektor:

Dr. Gáspár Tamás

Szerkesztő:

Dr. Jánosa Ágnes

Ez a tankönyv a korábban több eltérő kiadást megért Kutatásmódszertan c. tananyag jelentősen bővített és aktualizált átdolgozása. E helyütt szeretnék köszönetét mondani főiskolai kollégáimnak, a BGF alap- és mesterképzése, valamint a BME és a Pannon Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara PhD-hallgatóinak a jegyzet korábbi változataihoz fűzött kritikus, értékes megjegyzéseikért és továbbfejlesztési ötleteikért. Külön köszönettel tartozom dr. Gáspár Tamás szakmai lektornak a tankönyv egészéhez nyújtott értékes segítségéért. Itt szeretnék megemlékezni dr. Zimlér Tamásról, aki hosszú éveken át szakmai tanácsokkal támogatta munkámat és emu korábbi kiadásainak elkészítését.

A megjelenés éve: 2011

ISBN 978-963-394-803-3

A kiadvány szerzői jogi védelem alatt áll, arról másolat készítése a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A kiadvány másolása és jogosulatlan felhasználása bűncselekmény!

Kiadja a Perfekt Gazdasági Tanácsadó,
Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság
a Sanoma company

A kiadásért felelős: Kiss János Tamás vezérigazgató

Borítóterv: Jeney Zoltán

Felelős szerkesztő: Budavári Andrea

Műszaki szerkesztő: Dobó Nándor

Terjedelem 29,67 (A/5) ív

A kiadványt újrahasznosított papírra nyomtattuk.

Prospektkop Nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

BEVEZETÉS

1. A TÉMAVÁLASZTÁS

- 1.1. Kutatási cél és témaválasztás
- 1.2. Téma, műfaj és terjedelem
- 1.3. A témaválasztást befolyásoló tényezők

2. A KUTATÓMUNKA SZERVEZÉSE

- 2.1. A kutatási terv
- 2.2. Előzetes tájékozódás és a koncepció elkészítése
- 2.3. Konzulens tanár és a szakdolgozat elkészítése
- 2.4. A szakirodalom gyűjtése és feltárása
 - 2.4.1. Irodalomgyűjtés - bibliográfiakészítés
 - 2.4.2. Könyvtárak és könyvtárhasználat
 - 2.4.3. Forráskutatás számítógépes eszközökkel
- 2.5. A jegyzetelés technikája
- 2.6. Kutatás külföldön. Pályázatírás
 - 2.6.1. Röviden a pályázatírásról
 - 2.6.2. Kutatás a külföldi ösztöndíj időszakában

3. KUTATÁSI ÉS ELEMZÉSI MÓDSZEREK, TECHNIKÁK

- 3.1. A kutatás
- 3.2. Információgyűjtés - statisztikai adatgyűjtés
- 3.3. A mintavétel
 - 3.3.1. A mintavételi folyamat
 - 3.3.2. A mintavételek fajtái
- 3.4. Primer kutatási technikák
 - 3.4.1. A megfigyelés
 - 3.4.2. Kísérletek
 - 3.4.3. Terepkutatás
 - 3.4.4. Kérdőíves vizsgálatok
 - 3.4.5. Az interjú
- 3.5. Az esettanulmány
 - 3.5.1. Az esettanulmány előkészítése
 - 3.5.2. Az esettanulmány kivitelezése
 - 3.5.3. Az esettanulmány megírása
- 3.6. A kutatási eredmények elemzése
 - 3.6.1. Az elemzés fajtái
 - 3.6.2. Az elemzés formái

- 3.6.3. Az elemzéshez használatos módszerek
- 3.6.4. A kvantitatív adatok elemzése
- 3.6.5. A kvalitatív információk elemzése - a tartalomelemzés
- 3.7. A kutatások etikai kérdései
- 3.7.1. A témaválasztás etikája
- 3.7.2. A társadalomtudományi primer kutatások etikai kérdései
- 3.7.3. Az értékelés és elemzés etikája
- 3.7.4. A közlés etikai kérdései

4. KREATIVITÁS ÉS FEJLESZTÉSE

- 4.1. A kreativitás fogalma
- 4.2. A kreatív gondolkodás
- 4.3. Hogyan lehetsz kreatív?
- 4.4. A kreativitás fejlesztése
- 4.4.1. A divergens feladatmegoldás és a kreativitás kapcsolata
- 4.5. A kreatív produktum jellegzetességei
- 4.6. Kreativitás és csoportmunka

5. A DOLGOZAT ELKÉSZÍTÉSE: A MEGFOGALMAZÁS

- 5.1. A dolgozat vázlatának (tervének) elkészítése
- 5.2. Térkép a dolgozatról
- 5.2.1. Hogyan is kell térképet készíteni?
- 5.2.2. Hogyan lehet a térképet ellenőrizni?
- 5.3. Általános tanácsok az íráshoz
- 5.4. Stílus és nyelvhelyesség
- 5.5. Formai követelmények, a dolgozat szerkezete
- 5.5.1. A dolgozat tagolása
- 5.5.2. A dolgozat makroszerkezete - belső tagolása
- 5.5.3. Táblázatok és ábrák a dolgozatban
- 5.6. Az idézés, a hivatkozás szabályai, lábjegyzetek
- 5.6.1. Idézés és hivatkozás
- 5.6.2. Hivatkozási rendszerek
- 5.6.3. A forrásfelhasználás lehetőségei és etikája
- 5.7. Gyakorlati tanácsok a dolgozat megírásához
- 5.7.1. Néhány gondolat a számítógépek felhasználásához
- 5.7.2. Néhány további tanács, figyelmeztetés
- 5.7.3. Stílus: ki ír, kinek ír?
- 5.7.4. A végső szöveg megszerkesztése
- 5.7.5. Doktorok és doktorok
- 5.7.6. Az utolsó simítás

BEFEJEZÉS, AVAGY A DOLGOZAT UTÓÉLETE

Imre Zsombor: EXOGÉN KRITIKA A KUTATÁSMÓDSZERTAN ALAPJAIHOZ

IRODALOMJEGYZÉK

FÜGGELÉK

1. A bibliográfiai adateleírás szabályainak összefoglalása
2. Könyvtárak, címek
Állami egyetemek
Állami főiskolák
Magán, illetve alapítványi egyetemek és főiskolák
Könyvtárak
Néhány szakkönyvtár, érdekesebb intézményi könyvtár
3. Az Európai Unióval kapcsolatos információk
4. 169/2000. (IX. 29.) Kormányrendelet az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról
5. A legfontosabb keresők
6. Szakdolgozat-bírálati minták
Bírálati szempontok (1.)
Bírálati szempontok (2.)
7. Négy szakdolgozat-bírálat
Szakdolgozat-bírálat
Szakdolgozat-bírálat
Szakdolgozat-bírálat
Szakdolgozat-bírálat

FOGALOMTÁR, SZAKKIFEJEZÉSEK

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. TÁBLÁZAT: A kutatómunka időbeli beosztás
2. TÁBLÁZAT: Az ETO felosztási rendszere
3. TÁBLÁZAT: Néhány kereső eredményeinek összehasonlítása
4. TÁBLÁZAT: Keresési eredményeink a cukorrépa-termesztésről
5. TÁBLÁZAT: Az ISM EU-integrációs vállalati felmérésének résztvevői
6. TÁBLÁZAT: A piaci hatalom portfóliómátrixa
7. TÁBLÁZAT: A kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszerek közötti eltérések
8. TÁBLÁZAT: Makro adatok 2004. második negyedév
9. TÁBLÁZAT: Példa a szöveges táblázatra
10. TÁBLÁZAT: Kereskedelmi cserearányok indexe 1991-1994 között
11. TÁBLÁZAT: Külföldi működőtőke-állomány néhány országban

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ÁBRA: A kutatási folyamat
2. ÁBRA: Az ETO felosztási rendszere
3. ÁBRA: Példa egy általános könyvtári cédula formájára és tartalmára
4. ÁBRA: Mintavételi módszerek
5. ÁBRA: A BCG mátrix
6. ÁBRA: A termék-életciklus és a partnerkapcsolatok
7. ÁBRA: Az SPSS adatlap nézete
8. ÁBRA: Az SPSS változó nézete
9. ÁBRA: Az SPSS megjelenítése
10. ÁBRA: A tetracino-nikkelát(II) komplex stabilitási állandójának
logaritmusa a meghatározás évének függvényében
- 11A. ÁBRA: Megfelelő sűrűségű térkép
- 11B. ÁBRA: Túl ritka kapcsolatrendszer
- 11C. ÁBRA: Túl sűrű kapcsolatrendszer
12. ÁBRA: A szállító kiválasztás folyamatábrája

Előszó

Tisztelt Olvasó!

Egyetemi, főiskolai tanulmányai során többször, de legalább egy alkalommal találkozik azzal a feladattal, hogy ismereteit, nézeteit, gondolatait egy-egy témában összefoglalva, írásban fejtsse ki (például évfolyamdolgozat, Tudományos Diákköri [TDK] dolgozat, diplomamunka keretében). A tanári tapasztalatok azt mutatják, hogy ez sokaknak nehézséget okoz. Bizonyos fokig ez érthető is, hiszen középiskolás korában nem kellett több tizedalás, összefüggő, strukturált írásművet elkészítenie.

Az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Németországban és még több fejlett gazdaságú és kultúrájú országban a kutatás-módszertani kurzus elvégzése (egy tanév, de legalább egy szemeszter) nemcsak a diplomaírás, hanem a diploma megszerzésének is alapfeltétele. Tudatosodott a felsőoktatás szakembereiben, hogy az értelmiségi lét velejárója a kutatási képesség és jártasság: a diák első komolyabb ilyen jellegű produkciója a szakdolgozat, de később - mikor már elhelyezkedett - sok hasonló munkát kell elvégeznie. Magyarországon kutatás-módszertani alapokat még mindig kevés, bár növekvő számú intézményben tanulnak a hallgatók. A PhD-kurzusokon formálisan is oktatják már, de a graduális képzésben csekély számú intézménytől és tanévtől eltekintve nem tanítják. Az esetek többségében a konzulens tanár beszél a kutatásról, a diplomaírás sok más követelményéről, de gyakran úgy gondolják, hogy ha kell, majd magától is megtanulja a hallgató azt, amire szüksége van.

Ebben a tananyagban a társadalomtudományi kutatások egy részletével, a közgazdaság-tudományi kutatásokkal foglalkozom. Nem érintem az élő és élettelen természettudományokat, a műszaki tudományokat és a társadalomtudományok nagy részét sem. A könyv tehát elsősorban az első megmértetésre készülő közgazdászhallgatóknak szól, de hasznosan forgathatják a társadalomtudományi kutatással, sőt a természettudományokkal foglalkozók is, mert a leírtak jó része számukra is fontos lehet.

A magyar felsőoktatásban a szakirányú képzés mellett értelmiségi képzés is folyik. Az értelmiségi pálya megköveteli, hogy aki erre az útra lép egy adott témát írásban szabatosan és logikusan tudjon kifejtteni. Önnek gazdasági, gazdálkodási munkájában is szüksége lesz az íráskészségre, hiszen vállalatánál, vállalkozásánál, egy üzlet megkötése előtt célszerű ország-, piac-, termék-tanulmányt készíteni.

A felsőfokú tanulmányokhoz nélkülözhetetlen a különböző tanulási, kutatási technikák elsajátítása: a kézikönyvekben és adatbázisokban való kereséstől, a jegyzetelésen keresztül a vizsgákra való célirányos és hatékony felkészülésig.

Az önálló szakmai munkához ismerni kell az anyaggyűjtés fortélyait, az írás szakmai és formai követelményeit, szabályait.

A következő oldalakon megpróbálok segítséget, „kapaszkodót” nyújtani Önnek ahhoz, hogy miképpen készüljön fel a tanulmány elkészítésére (témaválasztás, irodalomgyűjtés, jegyzetelés); hogyan készítse el az írásmű koncepcióját, vázlatát, milyen kutatási és elemzési módszereket alkalmazzon. Megfogalmazom az írás, mint alkotó folyamat néhány gyakorlati kérdését, illetve röviden összefoglalom a dolgozatokkal szemben leggyakrabban támasztott tartalmi és formai követelményeket.

Az itt leírt módszertantól azonban csak útmutatást, tájékoztatást várjon. Nem a könyvből szerzett tudás a lényeg, hanem, hogy gondolkodjon, vagyis az önálló gondolkodásra szeretném rávenni az Olvasót. Nincs olyan módszer, amelyet csodaszerként használva, komoly fáradtság nélkül ajándékozna meg Önt a kész dolgozattal. A bemutatott módszerek abban segítenek, hogy könnyebben,

gyorsabban, hatékonyabban legyen képes megírni a „MŰVET”¹. Vagyis, készségfejlesztő tanulmányt vehet a kezébe: a jártasságot azonban mindenkinek magának kell megszereznie, a dolgozatot magának kell megírnia, és ehhez időre rendszeres, kemény munkára van szüksége. A könyv célja a problémakereső- és megoldó készség fejlesztése, a logikus gondolkodás ösztönzése, a kritikai és szintetizáló látásmód erősítése.

A tankönyv jellegzetessége, hogy nem megtanulandó tananyag, hanem a kezdő tanulmányíróknak nyújtott módszertani segítség, amely olvasható a villamoson, a metrón, elővehető a lyukasóra alatt. Igyekeztem nem terjengős lenni, mert ugyan egy-egy részről jóval többet is lehetne írni, de nem akartam az időt a szakdolgozatírástól elvenni. Óhatatlanul maradtak azonban kisebb ismétlések, átfedések a tankönyvben és helyenként olyan tanácsokat is találhat az Olvasó, amely evidenciának tűnik. Ez nem véletlen: ahány ember olvassa, annyi háttérismerettel bír. Önnek evidencia, másnak újdonság. Továbbá, aki először kezd egy nagyobb lélegzetvételű munka megírásába, annak triviálisnak tűnő kérdésekkel is tisztában kell lennie (a gyakorlatban ezekkel szokott a legtöbb gond lenni). Lehet, hogy egyes módszereket Ön más tantárgy keretein belül már tanult (de nem minden intézményben és szakon), de hogy ismereteit bővíthesse az egyes kutatási módszereket bemutató alfejezetek végén találni fog egy rövid szakirodalmat ajánló jegyzéket.

Ez a tanulmány tehát Önnek készült, ifjú kolléga, akinek még nincs tapasztalata, gyakorlata a tudományos kutatásban: tanulmányai elvégzéséhez, szakdolgozata megírásához azonban szüksége van e készségek elsajátítására, mégpedig azért, hogy rövidebb idő alatt, hatékonyabban tudjon jól dolgozni, hogy öröme is teljen ebben a munkában. A tankönyv célja, hogy a felkészületlen, és kissé jártas „íróknak” támpontot és eligazítást adjon, hogy hogyan kell egy ilyen méretű és súlyú témát feldolgozni, és a diplomamunka írása során felvetődő kényes stilisztikai, szerkesztési, megfogalmazási problémákra könnyebben megtalálja a megoldást, és így lecsökkentse a dolgozat készítési idejét. Javaslom, hogy ne akarja egyhuzamban elolvasni a könyvet! Kezdje az elején, olvasson el egy részt (vagy akár csak egy alfejezetet), és azt gondolja át! Ötleteljen! Jegyezze le az akár nagyon „vad” gondolatait is, amik eszébe jutottak olvasás közben. Beszéljen róla évfolyamtársaival, barátaival.

Hangsúlyozni kell: e tankönyv írója nem fogja megmondani, hogy mit kell beleírni a diplomadolgozatba. Az az Ön dolga marad. A tankönyv azonban segít a témaválasztásban, az időbeosztásban, a bibliográfiai kutatásban, a kutatói munkában, az összegyűjtött anyag rendszerezésében, elemzésében, megírásában, a dolgozat formai megvalósításában, vagyis abban, hogy a témaválasztástól függetlenül megtanulja rendszerezni, és írásos formába önteni gondolatait. Nem mentesül ezzel a konzulens (témavezető, témafelelős) tanárral való közös munka alól sem. Feltétlenül tisztáznia kell vele a kívánságait, figyelembe kell vennie javaslatait, meg kell ismernie az intézményben, a tanszéken kialakult szokásokat, speciális igényeket.

A tankönyvben szereplő javaslatok, ötletek egy része talán már ismert Ön előtt, egy része szinte banalitásnak tűnik, hiszen eddigi felsőoktatási tanulmányai, tapasztalatai, megfigyelései, általánosításai mind egy-egy sajátos, speciális kutatást jelentettek. Az a célom, hogy a kutatómunka sorrendiségében rendszerezve mutassam be a legfontosabb tennivalókat.²

1 Nagybetűvel írva a MŰ-*vet*, mert éreznie kell, hogy ez egy teljes egész, a kutatásainak az összegzése, eredménye, és életének egy fontos része. Ugyanakkor két ok miatt is óvom attól, hogy életének Fő Művét lássa a munkában. Egyrészt ne méretezze túl a témát, tudjon lényegre törő maradni, tudja befejezni, pláne határidőre beadni a szakdolgozatot. Másrészt ne legyen kishitű: lesznek még komoly(abb) kihívások és eredmények az élete során. Tekintse ezt az első, bemelegítő munkának.

2 Nagybetűvel írva a MŰ-*vet*, mert éreznie kell, hogy ez egy teljes egész, a kutatásainak az összegzése, eredménye, és életének egy fontos része. Ugyanakkor két ok miatt is óvom attól, hogy életének Fő Művét lássa a munkában. Egyrészt ne méretezze túl a témát, tudjon lényegre törő maradni, tudja befejezni, pláne határidőre beadni a szakdolgozatot. Másrészt ne legyen kishitű: lesznek még komoly(abb) kihívások és eredmények az élete során. Tekintse ezt az első, bemelegítő munkának.

A továbbiakban egyenértékű szinonimaként alkalmazom a „szakdolgozat”, a „diplomamunka”, a „diplomadolgozat”, vagy a „disszertáció” kifejezéseket. A 2011 tavaszán hatályos felsőoktatási törvény nem definiálja ezeket a fogalmakat, azonban a korábbi törvények a főiskolai tanulmányok befejezését a szakdolgozat elkészítéséhez köthették, míg az egyetemi tanulmányokét diplomamunka vagy diplomadolgozat megírásához. A disszertáció kifejezést a magasabb szintű, doktori tanulmányokhoz kapcsolják.

E könyv egy korábbi változatának az volt az alcíme, hogy „hogyan írjunk könnyen, gyorsan, jó diplomamunkát”. Az az igazság, hogy a háromból, mindig csak kettő valósul meg, vagyis:

- könnyen, gyorsan, de nem jó diplomamunkát
- könnyen, jó diplomamunkát nem lehet gyorsan írni
- gyorsan, jó diplomamunkát nem lehet könnyen írni.

Ez utóbbiban próbálok meg segíteni.

E munka megírása során a szerző elsődlegesen saját szakmai tapasztalataira hagyatkozott, de felhasználta az irodalomjegyzékben felsorolt művek számos értékes gondolatát is. Közülük külön ki kell emelni a SZABÓ Katalin, TOMCSÁNYI Pál, Earl BABBIE, Umberto ECO, FERCSIK Erzsébet, WIMMER Ágnes-JUHÁsz Péter-JENEY Johanna; G. SZABÓ Sára-GOMBOS Péter és a Z. KARVALICS László-ZSOLDOS Attila—DEMMLER Walterné által írott műveket.

A Szerző